

Ashâbu'l-Hadis Perspektifinden Ehl-i Sünnet

Kâmil ÇAKIN*

Ehl-i Sünnet kavramı, İslam kültür ve tarihi açısından oldukça önemli bir kavramdır. Kavramın önemi sadece bilimsel araştırmalara konu olmaktan kaynaklanmamaktadır; siyasetten itikada, ibadetten fıkha kadar birçok alanın vazgeçilmez kavramlarından biridir. Bazen siyasi bir eğilimi ifade den Ehl-i Sünnet kavramı, bazen bir grup fıkhi mezhebin adı olmuş, bazen itikadi/kelami ekollere delâlet ederken, bazı durumlarda da –özellikle günümüzde- spekülasyon konusu olarak değerlendirilmiştir. Fakat bizim için önemi, özellikle Türklerin benimseyip bayraktarlığını yaptıkları İslami anlayış, yaşayış ve devlet felsefesinin genel bir ifadesi olmasından kaynaklanmaktadır.

Türk milleti, Osmanlı'nın gerileyişi ve çöküşüne muvazi olarak, gidecek köklerinden uzaklaşmakta, anlaşılması ve izah edilmesi zor bir şekilde hiçbir ortak noktasının bulunmadığı Batı'ya yanaşmaktadır. Türk Müslümanlığı'nın teklif edilmesinden, Türklerin asli inancının eski Türk dini Şamanizm olduğunun keşfedilmesine kadar birçok yeni fikrin uçuştuğu talihsiz bir dönemden geçmekteyiz. Anadolu Türklerinin dininin veya mezhebinin şu veya bu olduğu, bunun Osmanlı'nın politik baskıları sonucu Ehl-i Sünnet'e kalbettiği de bizde şaşkınlık yaratan iddialardan biridir.

Yaratılan bu hengâmenin, tereddüt, şaşkınlık ve kafa karışıklığının asıl hedefinin, Ehl-i Sünnet'e ait değerler silsilesi olduğu gözlerden kaçmamaktadır. Bu durum da Ehl-i Sünnet kavramını bizim için önemli kılan etkenlerden biridir. O halde Ehl-i Sünnet kavramının ortaya çıkışı,

---

* **Prof. Dr.**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, e-posta: cakin@divinity.ankara.edu.tr

muhteviyatı ve tarihi serencamı gibi hususların bilimsel araştırmalarla ortaya konması, tartışılması kaçınılmaz olmaktadır.

Ehl-i Sünnet kavramının İslam kültür tarihi içerisinde ilk defa kim tarafından ve ne zaman kullanıldığı sorusu önemlidir. Bizim dikkatimizi çeken nokta, Kütüb-ü Sitte içerisinde yer alan hadislerde bu kavramın kullanılmamış olmasıdır. Başka bir deyişle, Kütüb-ü Sitte'yi esas aldığımız takdirde bu kavramın ilk defa Hz. Peygamber tarafından kullanıldığını söyleyemeyiz. Fakat bu, kavramın dini ve kültürel değerini zedeleyecek bir durum değildir. Çünkü biz biliyoruz ki, bir şeyin *din* olması veya *dinî* olması onun mutlaka peygamber efendimiz zamanında cari olmasını gerektirmemektedir. Bununla beraber, Ehl-i Sünnet kavramının siyasi içeriğe sahip olduğu gerçeğini de gözden uzak tutmamamız gerekmektedir. Ehl-i Sünnet kavramı, Kur'an-ı Kerim veya peygamberimiz tarafından vaz olunmadığına göre, onun tarihi çizgisini takip etmek ve günün ihtiyaç ve gerçeklerine göre yeniden işlemek ve inşa etmek tabii bir hal almaktadır.

Nitekim bu kavramın ilk kullanımında daha çok ahlaki bir anlamın bulunduğu görülmektedir. Ehl-i Sünnet kavramının kullanıldığı en eski rivayetlerden biri, Müslim tarafından nakledilen İbnu Sirin'e (v.h.110) ait şu ifadelerdir: "İsnaddan sormazlardı. Fitne ortaya çıkınca '*hadisleri işittiğiniz*) *kişilerin isimlerini zikredin*', denilmeye başlandı. Bu kişiler *Ehl-i Sünnet*'ten iseler hadisleri alınır, *Ehl-i Bid'at*'tan iseler alınmazdı"¹.

Müslim'in bu rivayeti bu lafızlarla sahih ise, Ehl-i Sünnet kavramının kullanılmasına dair elimizdeki en erken delillerden birini bu rivayet oluşturmaktadır. Hadis tarihinde bu ifadeler, hadiste isnad tatbikinin başlangıcına delil olarak kullanılmaktadır. Fakat konumuz açısından bakıldığında, iki önemli sonucun ortaya çıktığı görülmektedir: 1) Ehl-i Sünnet kavramının oldukça erken bir tarihte kullanılıyor olması, 2) Bu kullanımda Ehl-i Sünnet kavramının, belli bir ekolü ifade etmekten çok, Ehl-i Bid'at karşıtı bir anlamı ihtiva etmesidir.

İbnu Sirin hicri 110 yılında vefat ettiğine göre, Ehl-i Sünnet kavramının Ehl-i Bid'at kavramına zıt anlamda kullanımı daha önceki tarihlerde ortaya çıkmış ve yerleşmiş demektir. Bu tarihi tam olarak tesbit etmek zordur, fakat metne bakıldığında ilk fitnelerin zuhur edişi esas alınabilir. Bu da hicri 1. asrın ortalarına denk düşmektedir. Ehl-i Sünnet kavramı bu tarihlerde Hz. Peygamber'in sünnetine uyan, yaşamını ve ibadet-

1 Müslim, *Sahih*, 1/15, İst. Trs. Ayrıca bkz. Ebu Nuaym el-İsbehâni, *Hilyetu'l-Evliya*, 2/278, Beyrut 1405. (Makalede faydalanılan eserlerin bir kısmı "Şamile" içerisinde yer almaktadır).

lerini onu esas alarak gerçekleştiren insanlar için kullanılmaktaydı. Sünneti terk eden, Din'i sünnet esasına göre yaşamayan kimseler genel olarak Ehl-i Bid'at şeklinde adlandırılmakta, her iki kavram da belli bir gruba delâlet edecek şekilde kullanılmamaktaydı. Yani öyle görülüyor ki, Ehl-i Sünnet kavramı, kendine has bir kimlik kazanmış belirli bir grubun adı olmaktan çok genel olarak Kur'an ve Sünnet'e uyan geniş ulema ve halk kitlesine verilen bir sıfattı.

İbnu Sirin ile muasır olan Hasan-ı Basri (v.h.110) Ehl-i Sünnet kavramının bu ilk kullanımını tekid edici mahiyette şöyle demektedir: "Ehl-i Sünnet geçmişte azınlık idiler, gelecekte de azınlık duruma düşeceklerdir. Ehl-i Sünnet'e mensup olanlar zevk ve sefaya düşenlerle ve bid'atçılarla beraber olmadılar. Rablerine kavuşuncaya kadar sünnet üzere yaşamaya sabrettiler. İnşallah siz de onlar gibi olunuz"². Zayıf bir isnadla Hasan-ı Basri'ye atfedilen bu ifadeler, her ne kadar Ehl-i Sünnet'in azınlık olduğunu vurguluyor ise de, bu kavramın Peygamber'in sünnetine uymak, yaşamını ona göre düzenlemek, bid'atlardan ve bid'atçılardan uzak durmak anlamında kullanıldığı açıktır. Hasan-ı Basri'nin sünnete ittiba edenleri azınlık olarak nitelendirmesi, onun tüm insanları hidayet üzere görme hassasiyetinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Ehl-i Sünnet kavramının ilk dönem içindeki kullanılışı, belli bir grup veya cemaati kasetmek için değil, genel müslüman kitleyi vurgulamak içindir.

Ehl-i sünnet kavramını kullananlar arasında İbnu Sirin'in talebesi olan Eyyüb es-Sahtiyâni'yi (v.h.131) görmekteyiz. O şöyle der: "*Ehl-i Sünnet'ten birinin vefat haberi bana ulaştığı zaman, sanki bir uzvumu kaybetmiş gibi olurum*"³. Eyyüb'ün bu ifadesinde, Ehl-i Sünnet kavramının sanki bir gruba delâlet ediyormuş gibi kullanıldığı izlenimi uyansa da, bunu kesin olarak söyleyemiyoruz. Fakat kavramın müsbet anlamda kullanıldığında hiç şüphe yoktur. Eyyüb'ü artık 2. asrın uleması içerisinde görmemiz gerekmektedir. Öyleyse, Ehl-i Sünnet kavramının, hiç değilse 2. asrın başlarında Kur'an'a ve Sünnet'e uygun bir din ve yaşam anlamında kullanıldığında şüphe yoktur.

Fakat zaman çok geçmeden, Ehl-i Sünnet kavramının ideolojik içerikli kullanılmaya başlandığına şahit olmaktayız. 2. asrın büyük alimi, fıkhıta mezhep sahibi ve büyük muhaddis İmam Malik (v.h.179), Iraklı alimleri tenkid ederken Ehl-i Sünnet kavramını tamamen ideolojik anlamda kullanmaktadır. Ebu Nuaym, Malik b. Enes'in (v.h.179) reycileri

2. Darimi, I/83, Beyrut 1407.

3. *Hilyetu'l-Evliya*, 3/9. Krş. Hatib Bağdadi, *Şerefu Ashabi'l-Hadis*, 61, Thk. Mehmed Said Hatiboğlu, Ankara 1971.

tenkid ederken şöyle dediğini nakletmektedir: "*Reycilerden uzak durunuz. Çünkü onlar Ehl-i Sünnet'in düşmanlarıdır*"⁴.

Reyciler adıyla bilinen kesim başta Ebu Hanife (v.h.150) olmak üzere Bağdad'ı merkez seçmiş olan Irak ekolüdür. İlk hicri yüzyıllarda dini anlayışlarını rivayetler üzerine kuran Hicaz ekolü ile ictihad vb. akli çıkarımlara büyük önem veren Irak ekolü arasındaki tartışmalar bilinmektedir. Bu tartışmalarda taraflar birbirlerini suçlamada aşırı gitmişlerdir; mamafih Ashabu'l-Hadis ile rey ekolü arasındaki çatışmalar da gayet açıktır.

Malik b. Enes'in ifadelerinde dikkat çeken nokta, Reycilerin karşısındaki akımın Ashabu'l-Hadis olarak değil, Ehl-i Sünnet adıyla tanımlanmış olmasıdır. Buradan hareketle, ilk dönemlerde Ehl-i Sünnet kavramının Hadisçilere delâlet edecek tarzda kullanıldığını söyleyebilmek mümkündür. Böyle kabul edecek olursak, İbnu Sirin'in Ehl-i Sünnet kavramını Ehl-i Bid'at karşıtı şeklindeki kullanımdan biraz daha farklı bir mecrağa girilmiş olmaktadır.

Başlangıçta din ve dünyasını Kur'an ve Sünnet'e göre şekillendiren samimi müslüman kitle için kullanılan Ehl-i Sünnet kavramı, 2. asrın ortalarından itibaren daha ideolojik bir çerçevede ve dini anlayışını naklin dışındaki kaynaklara da dayandırmaya çalışan gruplar için kullanılmaya başlanmıştır. Bu anlayışın giderek katılaştığı ve sonraki asırlara damgasını vurduğu bilinmektedir.

Bilindiği gibi ilk asırdaki siyasi karışıklıklar (İbnu Sirin'in deyişle *fitneler*), birçok kelami ve siyasi mezhebin ortaya çıkmasına yol açmıştı. İslam tarihinde ortaya çıkan ilk ihtilaf, peygamberimizin vefatından sonra kimin halife olacağı meselesidir. Bu mesele o an için yaşanmış ve Hz. Ebu Bekir'in halife seçilmesiyle bitmiştir. Ardından sırasıyla Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali hilafet makamını işgal etmiş, Muaviye b. Ebi Süfyan ile birlikte de saltanat sistemine geçilmiştir. Hür seçimlerle imame te gelen ilk dört halife resulullah efendimizin halefi kabul edilmiş ve bu döneme Dört Halife Dönemi adı verilmiştir.

Fakat müslümanlar bu olayların yaşanmasından çok sonra peygamberimizin vefatından sonra kimin halife olması gerektiği, başka bir deyişle kimin hilafete layık olduğu tartışmasına girişmişlerdir. Bazı mezhepler hilafete layık olanın Hz. Ali olduğunu, ancak Hz. Ebu Bekir'in halifeliği ondan gasbettiği fikrine sahip olmuşlardır. Bazı fırkalar efdal mefdul fikrini öne sürmüşler, hilafete en layık kişinin Hz. Ali olmakla beraber mefdul durumda olan Hz. Ebu Bekir'in hilafetinin de meşru

4 *Hilyetu'l-Evliya*, 6/327.

olduğuna hükmetmişlerdir. Hariciler gibi bir takım fırkalar ise özellikle Hz. Osman ve Hz. Ali'nin imametini caiz görmemişlerdir. Hilafet meselesi etrafında sürüp giden bu tartışmaların tarafları kendilerine has bir takım fikirler ileri sürerken, aslında İslam ümmetinin kahir ekseriyeti ve ulemanın birçoğu, ilk dört halifeyi insanların en hayırlısı olarak görmekte, imametlerini kabul etmekte ve bu konunun daha fazla tartışılmasına taraf olmamaktaydı⁵. Hakikat o idi ki, müslüman halk, bu insanların imameti altında zaten yaşamaktaydı; sonrakiler açısından ise olaylar çoktan yaşanmış ve bitmişti.

İşte bazı gruplar hilafet ya da imamet meselesinde uç görüşler ortaya atarlarken, onlarla ilgilenmeyen ve vakıyı reddetmedikleri gibi, öncükiler hakkında kötü düşünceler beslememeyi ilke edinen müslüman halk ve onların dini önderlerine Ehl-i Sünnet (ve Cemaat) adı verilmiştir. Başka bir deyişle, Ehl-i Sünnet kavramı, erken dönemde ahlaki ve ideolojik kullanımın yanı sıra, siyasi alanda da kullanılmış ve bu kavramla ilk dört halifenin hilafetinin meşruiyetini kabul eden halk ve onların içerisinde çıkmış *ulema* kastedilmiştir.

İslam'ın ilk asrından bugüne kadar, siyasi ve ideolojik içeriği değişimlere uğramış olsa da, Ehl-i Sünnet kavramı, genel müslüman halk kitlesini ve onlara dini önderlik eden ulemayı ifade ede gelmiştir.

Düşünce ve pratiklerini bu genel anlayışın dışına taşımış grup, cemaat, mezhep veya kişiler, Ehl-i Sünnet'in dışında kalmaya mahkûm olmuş ve uça addedilmişlerdir.

Hariciler, Rafiziler, Mürcie, Kaderiye, Cehmiyye/Mutezile gibi fırkalar ilk asırların Bid'at akımları arasında sayılmıştır. Üçüncü asra gelindiğinde bu akımlarla beraber en çok Mutezile ve Şia'nın Ehl-i Sünnet'in karşısında yer aldığı gözlenmektedir. Bu dönemlerde daha çok hadisçiler Ehl-i Sünnet'i temsil etmişler, karşılarında yer alan Mutezile ile ciddi tartışmalara girmişlerdir.

Kelamcılarla hadisçiler arasındaki bu zıtlaşmanın temeli neye dayanıyordu?

Bu hasımlaşmanın temelinde Ehl-i Hadis'in *Din*'i oluştururken *Nass*'a (yani Kur'an, sünnet ve öncükilerin uygulamalarına) dayanması, buna karşılık Ehl-i Kelam'ın *Din*'i inşa ederken bu kaynaklara başvuruyu en aza indirmesi yatmaktaydı. Kelamcılar her defasında Kur'an'ı temel aldıklarını ısrarla vurgulasalar da, muhalifleri ve ümmet tarafından Kur'an'ı akla feda ettikleri şeklinde anlaşılmışlardır.

5 İnsanların en hayırlılarının sırasıyla Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali oldukları fikri hakkında bakınız: Hayseme b. Süleyman, Hadisu Hayseme, 1/107, Beyrut 1400

Din'in inşasında nakle istinad esası, bizce iki yaklaşım arasındaki en temel farkı ortaya koymaktadır. Birazdan kısaca bahsetmeye çalışacağımız ihtilaf noktalarının ardında bu gerçek yatmaktadır. Çünkü en genel anlamda Ehl-i Sünnet'e mensup olanlar *Din*'in nakle dayanması gerektiğini ileri sürüyorlardı. Nakli oluşturan kaynaklar ise Kur'an, Sünnet ve öncekilerin ameliydi. Bu noktada Ehl-i Sünnet ile *diğerlerini* ayıran en belirgin özelliklerinden biri şudur: Ehl-i Sünnet'e göre, *Din*'i inşa eden nakil olduğuna göre, zayıf da olsa bir rivayetin bulunduğu bir hususta akla müracaat etmek doğru olmayacaktır. Esas olan o rivayetle hareket etmektir. Oysa Ehl-i Kelam'a göre, din ancak mütevatiren sabit olan şey üzerine bina olur; o mütevatir de Kur'an'dır. Bazen buna mütevatir hadisler eklense de, pratikte pek etkili olmamıştır.

Ahmed b. Hanbel'in şu ifadeleri bu noktayı ortaya koymaktadır: "Bize göre (Ehl-i) Sünnet'in temelleri, sahabenin üzerinde bulunduğu şeye tutunmak ve onlara uymak, bid'atları terk etmektir. Çünkü *her bid'at dalâlettir*. Aynı zamanda dinde husumeti de terk etmektir. Sünnet Kur'an'ın anlaşılmasında yol göstericidir (delâil) ve Kur'an'ı tefsir eder. Sünnette kıyasa yer yoktur. Sünnete denk bir şey de gösterilemez. Kur'an'ın delâletleri akıl ve heva ile anlaşılabilir. Bilakis esas olan sünnete uymak ve hevayı terk etmektir"⁶.

Temel ayırım noktasını bu oluşturmakla beraber, zaman içerisinde teferruat denilebilecek hususlar üzerinde de ayrılıklar başlamış, Ehl-i Sünnet'in kimliğini bu teferruatlar belirlemeye başlamıştır. Ehl-i Sünnet itikadını ele alan bazı kaynak eserlere bakarak bu durumu daha çarpıcı bir şekilde ortaya koyabiliriz.

Ahmed b. Hanbel (v.h.241) *Usûlü's-Sünne*⁷ isimli eserinde Ehl-i Sünnet'in niteliklerini şu başlıklar altında toplamaktadır: 1-Kadere iman, 2-Rü'yet (Allah'ın ahirette görüleceğine iman), 3-Kur'an'ın Allah'ın kelamı olduğuna ve yaratılmış (mahlûk) olmadığına iman, 4-Rivayetlerde belirtildiği gibi Peygamberin Allah'ı gördüğüne iman ve bu konularda tartışmaya girmemek, 5-Kıyamette amellerin tartılacağı terazinin (mizan) varlığına iman etmek, 6-Kıyamette Allah'ın kullarıyla aracsız olarak konuşacağına iman etmek, 7-Havz'a (Kevser Havuzu) inanmak, 8-Kabir azabına inanmak, 9-Peygamberin şefaatine iman etmek, 10-Mesih Deccal'in çıkacağına iman etmek, 11-İsa b. Meryem'in incecğine iman etmek, 12-İmanın artıp eksilebileceğine inanmak, 13-Namazı (kasden) terk edenin kâfir olacağına inanmak, 14-Ebu Bekir, Ömer ve Osman'ın

6 Ahmed b. Hanbel, *Usûlü's-Sünne*, 1/14-17, Dârü'l-Menâr 1411.

7 Aynı eser.

sırasıyla ahabın en önde gelenleri olduğunu kabul etmek, 15-Bu üç büyük sahabiden sonra Ali-Zübeyr b. Avam-Abdurrahman b. Avf-Sa'd ve Talha'nın geldiğini kabul etmek, (Bunlardan sonra Bedir ehlinden olan muhacirler ve onlardan sonra yine bedir ehlinden olan ensar gelir, ...) 16-İmamlara ve müminlerin emirine -günahkâr olsun olmasın- itaat etmek gerekir (Aynı şekilde hilafete tayin olunan ve müslümanların kendisinden razı olup etrafında toplandıkları kişiye de itaat etmek gerekir), 17-Bu imamlar arkasında Cuma namazı kılmak caizdir, iki rek'at olarak kılınan bu namaz mümin için yeterlidir; bu namaz olmadı diye iade eden kimse peygamberin ve öncekilerin sünnetine muhalif bir *bid'atçı* olur, 18-İster rıza ile ister zorla yönetimi ele geçiren, müslümanların etrafında birleştikleri halifeye isyan eden kimse, müslümanlar topluluğuna isyan ve imama muhalefet etmiş olur; bu hal üzere ölürse cahiliye üzere ölmüş olur, 19-Sultanı öldürmek ve ona karşı hurûc eden kimse sünnete muhalefet eden bir *Bid'atçı* olur, 20-İşlediği bir fiilden ötürü ehl-i kuleden (müslümanlardan) herhangi birinin cehennemlik veya cennetlik olduğunu söyleyemeyiz; günahkârın azab görmesinden korkar, sevabkârın kurtulacağını umut ederiz, 21-Kâfir olarak ölen azabı hak eder, affedilmez, 22-Zina edene recm uygulaması haktır, 23-Sahabileri küçümseyen veya onlara buğz eden kimse *Bid'atçı* olur, 24-Bir müslümana sövmek fîsk (günah), öldürmek ise küfürdür, 25-Cennet ve Cehennem şu an var olan mahlûkattandır, 26-Günah işlemiş olsa bile ehl-i kuleden birisi vefat ettiğinde namazı kılınır, onun için tevbe istiğfar edilir.

Ahmed b. Hanbel'in ortaya koyduğu bu metne bakıldığında iki bölümden oluştuğu görülmektedir. Birinci kısımda itikadla ilgili esasların ortaya konulmakta, ikinci kısımda ise daha çok siyasi ilkeler vaz edilmektedir. Son maddelerde hadler ve cemaatle ilgili bazı hususlar yer almaktadır.

Burada Allah'a iman, meleklerle iman, kitaplara iman gibi esaslarının yer almadığı görülmektedir. Diğer taraftan namaz, oruç, hac gibi ibadetlerin farz oluşuyla ilgili hususlara da temas edilmemektedir. Hukuki meselelerle ilgili recm gibi bazı haller dışında birçok uygulamaya hiç temas edilmediği açıktır. Birçok siyasi mesele yanı sıra birkaç konunun ele alınmasıyla yetinilmiştir.

Bunun en önemli sebebi, bu metinde ele alınmayan noktalarda tüm müslümanların ve İslami mezheplerin kabul ettiği hususlar olmasıdır. Dikkat edilirse ele alınan konular Ahmed b. Hanbel'in dönemine kadar tartışılan ihtilafî meselelerdir. Ahmed b. Hanbel'in ortaya koyduğu esaslar, kendisine kadar Ehl-i Sünnet olarak bilinen geniş halk ve ulema kit-

lesinin diğerlerinden ayrıldığı noktaları göstermektedir. Başka bir deyişle, bu metinde ele alınanlar, Ehl-i Sünnet'in kendi kimliğinin ifadesidir. Bütün bu tartışma noktalarının temelinde kaynak meselesi yatmaktadır. Ehl-i Sünnet adı verilen geniş kitlenin *Din*'i oluştururken müracaat ettiği kaynakları Kur'an, hadis ve sünnet, sahabenin sünneti ve öncekilerin görüşleridir. Burada bid'at olarak nitelenen fırka ve mezheplerin yöntemi ise Kur'an ve akıl şeklinde özetlenebilir.

Burada örnek almak istediğimiz bir başka kaynak eser, Muhammed b. Cerir et-Taberi'nin (v.h.310) *Sarihu's-Sünne*⁸ isimli küçük risalesidir. Taberi bu risalesinde öncelikle müslümanların ihtilaf ettikleri noktaları şu şekilde sıralamaktadır: 1-Resulullahın vefatından sonra kimin hilafete daha layık olduğu meselesi, 2-Kulların günah veya sevap şeklindeki fiilleri onların kaderi midir değil midir? 3-İman söz ve fiil midir yoksa fiilsiz söz müdür? İmanda artma ve eksilme olur mu? 4-Kur'an mahlûk mudur, değil midir? 5-Müminler kıyamette Allah'ı görecekler midir? 6-Kur'an'ın lafızları hakkındaki tartışmalar, 7-Bir şeyin ismi o şeyin aynı mıdır, gayrı mıdır (Allah'ın ismi O'nun aynı mıdır, gayrı mıdır)?

Taberi ümmetin ana tartışma noktalarının bunlar olduğunu verdikten sonra, aynı konularda kendi görüşlerini şu şekilde vermektedir: 1-Kur'an kelimullahtır (Allah'ın kelamı)...Bunun aksini iddia eden kimse kâfirdir. 2-Kıyamet günü müminler rablerini göreceklerdir. Allah'ın bizden istediği din budur. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ten ve resulullah efendimizden gelen haberlerden öğrendik ki, cennet ehli rablerini göreceklerdir. 3-İnsanların yaptığı iyi veya kötü fiillerin hepsi Allah katında takdir edilmiş ve düzenlenmiştir. Allah'ın dilemesi ve izni dışında hiçbir şeyin olması mümkün değildir. 4-Tüm sahabiler –peygamberler hariç- insanların en üstünüdürler. Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali sahabilerin en hayırlıdır. Bunlar arasında üstünlük te bu sıraya göredir. 5-İman söz ve fiildir, artar ve eksilir. 6-Kur'an'ın okunuşunu oluşturan lafızların mahlûk olup olmadıkları meselesinde sahabilerden veya tabiûndan nakledilen bir haber yoktur. Bu nedenle biz de bu konularda susmayı tercih ediyoruz. 7-Allah'ın isimleri O'nun aynı mıdır gayrı mıdır gibi bir konuda görüşlerine uyacağımız öncekilerden bir fikir nakledilmemiştir. Bu nedenle bu konularda görüş belirtmek doğru değildir. Kur'an-ı Kerim'de "O'na ister Allah diyerek ister Rahman ismiyle dua edin, fark etmez. Bütün güzel isimler O'nundur" (İsra-110) buyurulmuştur.

Taberi'nin bu küçük risalesinde ele aldığı meselelerin Ahmed b. Hanbel'in ele aldıklarıyla örtüştüğü görülmektedir. Bununla beraber, Taberi

8 Dâru'l-Hulefâ lil-Kitabi'l-İslâmi, Küveyt, 1405.

İbnu Hanbel'in temas ettiği meselelerin birçoğunu zikretmemiştir. Bunun sebebi, bu risalenin baş tarafında ve sonunda açıklandığı gibi, Taberi'nin bu risaleyi yazma amacının, kendisini bu konularda farklı görüşlere sahip biri olarak takdim edip eleştiren kimselere cevap niteliğinde yazmış olmasıdır. Taberi burada kendine ait doğru görüşleri verirken, aynı zamanda Ehl-i Sünnet'in bakışını da yansıtmış olmaktadır.

Aradan iki asır geçtikten sonra el-Lâlekâî (v.h.418), *Şerhu Usûli İ'tikâdi Ehli's-Sünne ve'l-Cemâa mine'l-Kitâb ve's-Sünne ve İcmâi's-Sahâbe*⁹ isimli bir kitap yazarak Ehl-i Sünnet'in esaslarını açıklamış ve savunmasını yapmıştır.

Lâlekâî eserinin giriş kısmında Ehl-i Sünnet ile diğerleri arasında temel ayırım noktasını oluşturan *kaynak meselesi* hakkındaki görüşlerini şu ifadelerle açıklamaktadır: "Sözlerin en büyüğü, delillerin en açığı ve makulü, Allah'ın Kitabı'dır. Sonra peygamberin sözü ve ardından (hepsi) muttaki ve hayırlı olan ashabının sözleri gelir. Daha sonra selef-i salihinin (geçmiş büyüklerin) sözleri yer alır. Kıyamete kadar onlara yapışmak ve onlara uygun davranmak gerekir"¹⁰. Bu ifadeler onun Kitap, sünnet, sahabenin ve öncekilerin sözleri ve fiilleri şeklindeki Ehl-i Sünnet tavrını açıkça ortaya koymaktadır. Lâlekâî'nin bu büyük hacimli eserini burada detaylı bir şekilde el almamız mümkün değildir. Bu nedenle onun tartışma konusu yaptığı meseleleri kısa başlıklar ve maddeler halinde aktarmayı uygun buluyoruz.

1-İnsanları doğru yola sevk etmede, davet ve sünnette önderlik etmede peygamberimizden sonra sırasıyla Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali, Zübeyr... gelir. 2-Allah diridir, kadirdir, bilendir, işitendir, görendir, konuşandır, dileyendir, bakidir¹¹. 3-İsim ile müsemma aynıdır. O (Allah) O'dur, başkası değildir¹². 4-Kur'an Allah'ın kelâmıdır, mahluk değildir¹³. Kur'an Allah'ın kadim sıfatlarındandır¹⁴. Kur'an'ın mahlûk olmadığı konusunda şüphesi bulunan kimse kâfirdir¹⁵. 5-Allah'ın el, yüz ve göz gibi sıfatları vardır. Bu sıfatlar zahiri üzere anlaşılır, tevil edilmez¹⁶. 6-Allah'ın nüzulü (gecenin üçte biri kaldığında dünya semana inmesi) caiz-

9 Hibetullah b. el-Hasen b. Mansur el-Lâlekâî, 4 cilt, Riyâd 1402.

10 1/9.

11 2/193.

12 2/204.

13 2/216.

14 2/224.

15 2/324.

16 3/412 vd.

dir¹⁷. 7-Müminler kıyamette Allah'ı göreceklerdir¹⁸. 8-Kadere iman gerekir. İnsanların inanıp inanmamaları dahi kadere bağlıdır¹⁹. 9-Peygamberimiz birçok yönlerden diğer peygamberlerden üstündür²⁰. 10-Ameller imana dahildir, iman amel ayrımı yapılamaz²¹. 11-İslam, imandan daha geniş bir anlama sahiptir. İman özeldir, İslam umumdur²².

El-Lâlekâî'nin eserinde ele aldığı konular bu ve benzeri meseleleri içine almaktadır. Onun eserinden yola çıkıldığında, her ne kadar tartışılan konular dört ciltlik bir hacim içerisinde ele alınsa da, Ahmed b. Hanbel'in zamanında tartışılan konuların yer aldığı gözlenmektedir. Önceki dönemlerin tartışma konularının burada Kur'an'dan, hadislerden, saha-be sözlerinden, geçmiş ulemanın görüşlerinden bol nakillerle işlenmektedir. Kitabın hacmini artıran temel etkenlerden biri budur. Bu durumda daha önce yaptığımız tesbiti burada da tekrarlamamız gerekmektedir: Bütün bu konular, tüm müslümanların ve ulemanın *ittifak ettikleri* konular dışında *ihtilaf edilenler* olup, her biriyle ilgili görüşler Ehl-i Sünnet'in kimliğini ortaya koymaktadır. Fakat bu noktada Ehl-i Sünnet'in geniş müslüman kitleyi temsil ettiğini ve karşıtlarının o zamanki tabirle *bid'at* grupları oluşturduğunu hatırlatmalıyız. Başka bir deyişle, bu meselelere dair görüşler, bir kimsenin Ehl-i Sünnet'ten olduğunu ortaya koyarken, aynı zamanda söz konusu bid'atçılardan olmadığını da belirtiyordu.

Allah'ın varlığını ve birliğini, kitaplarını, peygamberlerini, meleklerini, namazı, orucu, haccı, akrabaya yardımı vs. herkes, yani Ehl-i Sünnet de diğerleri de kabul etmekteydi. Fakat büyük müslüman kitleyi temsil eden Ehl-i Sünnet, yukarıdaki fikirlerle Ehl-i Bid'at'ten ayrıldığını ilan etmiş ve bir bakıma kimlerin ve hangi fırkaların yanlış yolda olduklarına dair ipuçları sunmuş oluyordu.

El-Lâlekâî'den üç asır kadar sonra, İbnu Kudâme el-Makdisî (v.h.744) Ehl-i Sünnet'in özelliklerini daha teferruatlı bir şekilde kaleme almıştır. İbnu Kudâme'nin, *Lum'atu'l-İtikâd el-Hâdî ilâ Sebîli'r-Reşâd*²³ isimli eserinde temas ettiği meseleler ana hatlarıyla şunlardır: 1-Allah'ın isim ve sıfatlarının Kur'an'da ve hadislerde bildirildiği şekliyle kabul edilmesi

17 3/434 vd. el-Lâlekâî burada Allah'ın nüzulüyle ilgili birçok sahabiden gelen rivayetleri sıralamaktadır.

18 3/454.

19 4/578 vd.

20 4/782.

21 4/809.

22 4/812.

23 Thk: Bedr b. Abdillâh el-Bedr, Dâru's-Selâfiyye, Kuveyt, 1406.

gerekir. Bu hususlarda tevîl, teşbih ve temsilden de uzak durulmalıdır²⁴. 2-Sünnette ve önceki ulemanın sözlerinde yer almayan şeyler *Bid'attır*. Bu gibi şeylerden uzak durmak gereklidir²⁵. 3-Kur'an Allah'ın kelâmıdır. Mahlûk (sonradan yaratılmış) değildir²⁶. 4-Allah ahirette müminler tarafından görülecektir²⁷. 5-Kadere iman gerekir²⁸. 6-Allah bir şeyi dilerse kullar onu yapmak zorundadır. Kullar, Allah'ın istemediğini yapamazlar. Herkesin kendisine itaat etmesini isteseydi, itaat ederlerdi. Kulları ve fiillerini O yaratmıştır²⁹. 7-İman söz ve fiildir, ibadetlerle artar ve günahlarla eksilir³⁰. 8-Peygamberin gaybten verdiği haberlere inanmak gerekir. Rivayetlere göre peygamberimizin verdiği gaybi haberler şunlardır: a-İsra ve Mirac, b-Musa'nın (as) ölüm meleğiyle tartışması, c-Kiyamet alametleri, d-Kabir azabı ve nimetleri, e-Ölümden sonra diriliş, f-Hesab, g-Mizan (amellerin tartıldığı terazi), h-Kevser Havuzu ve Sırat Köprüsü, i-Peygamberimizin şefaati, j-Cennet ve Cehennem hakktır ve şu anda mevcuttur³¹. 9-Peygambere iman etmeden müslüman olmak mümkün değildir. Müslümanlar kıyamette peygamberin şefaatine nail olacaklar, Livâ-i Hamd altında Sırat Köprüsü'nü geçecekler, Havz-i Kevser'den içeceklerdir³². 10-Peygamberlerden sonra insanların en üstünü sırasıyla Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali'dir. Bunlar aynı zamanda dört raşid halifedir³³. 11-Aşere-i Mübeşşere (Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali, Talha, Zübeyr, Sa'd, Saîd, Abdurrahman b. Avf, Ebu Ubeyde) cennetlik on kişidir³⁴. 12-Fasık da olsa imamın arkasında namaz kılınabilir³⁵. 13-Aralarında vuku bulan bir takım olaylardan dolayı sahabeyi kötülemek ve onları daima hayırla anmak gerekir³⁶. 14-Peygamberin hanımları müminlerin anneleridir. Onların en üstünü Hatice, sonra Ayşe'dir³⁷. 15-İyi veya kötü olsa bile halifeye (yöneticiye) itaat etmek gerekir³⁸. 16-Ehl-i Sünnet'in temel özelliği *Bid'at*çılardan uzak durmasıdır. *Bid'at* fırkaları: Râfıziler, Cehmiyye, Kaderiye, Mürcie, Mutezile, Kerrâmiyye, Kilâ-

24 37.

25 51. 26 96.

27 110.

28 114.

29 120.

30 129.

31 134.

32 158.

33 161.

34 170.

35 173.

36 175.

37 178.

38 181.

biyye ve Sâlime gibi fırkalar³⁹. 17-Dört mezhep imamının ihtilaf ettiği fûru' meselelerde kınanması caiz olmaz. Çünkü fûru'da ihtilaf rahmettir⁴⁰.

Sekizinci asra gelindiğinde, İbnu Kudâme'nin eserinde olduğu gibi, daha önceki nitelikler değişmemekle beraber bazı yeni unsurların eklendiği görülmektedir. İbnu Kudâme'nin eserinden takip ettiğimiz bu yeni hususlar aslında İslam'ın ilk asrından beri varlığını sürdüren meselelerdir. Livâ-i Hamd, Fûru' meselelerde ihtilaf, peygamberimizin eşlerinin konumu, İsra ve Mirac gibi bir takım meseleler burada açıkça zikredilerek Ehl-i Sünnet'in diğerlerinden ayrıldığı noktalara eklenmiştir.

Bu ve benzeri hususlar, din anlayışının teşekkülünde Ehl-i Sünnet tarafından temel kaynaklar olarak görülen hadisler ve sahabeyle birlikte sonraki ulemanın görüşleri içerisinde yer almaktadır. Fakat burada dikkat çeken asıl husus, ikinci yüzyılın ortalarında başlayan tartışmalar içerisinde Ehl-i Sünnet'in görüşlerinin temelde korunduğudur. Başka bir deyişle, burada ele aldığımız Ahmed b. Hanbel'den -üçüncü asrın başı- İbnu Kudâme'ye kadar -sekizinci asır- Ehl-i Sünnet inancının temel esaslarının korunması, zaman içerisinde bir takım açıklayıcı eklerle takviye edilerek geliştirilmesi dikkat çeken önemli noktalardan biridir.

Türkler ilk müslüman olmalarından bu yana genellikle Ehl-i Sünnet içerisinde kalmışlar, Mürcie veya Mutezile gibi bazı bid'at fırkalarına mensup olanlar da görülmüştür. Gerek Selçuklu gerekse Osmanlı yönetimleri Ehl-i Sünnet akidesini benimsemişler, dini siyasetleri buna göre ayarlamışlardır. Her iki Türk devleti de halkın Ehl-i Sünnet inanç ve pratiğine göre yetişmesi için teşkilatlı eğitim kurumları oluşturmuşlar, kendilerinden önce teşekkül etmiş bulunan İslam bilim ve kültürüne dair eserlere sahip çıkmışlardır.

Mesela, Osmanlı medreselerinde köklü bir hadis eğitimi verilmiş, bu eğitimin hareket noktasını da yine bir Türk olan büyük hadis alimi İmam Buhari'nin (v.h.256) *el-Câmiu's-Sahih* isimli eseri oluşturmuştur.

Selçuklu ve Osmanlı Türkleri bir taraftan dini eğitimini sağlıklı bir şekilde sürdürürken, diğer taraftan Türk asıllı ilim adamlarının eserlerini tercih etmekteydiler. Türk milletinin Ehl-i Sünnet'e bağlılığı bu gün de devam etmektedir. Başlangıçta da temas ettiğimiz gibi, bir takım yanlışlar nedeniyle bir kafa karışıklığı peyda olmuştur. Bunun sonucu hem Türklerin tarihi bakımdan gerçek tercihlerinin Ehl-i Sünnet olmadığı gibi son derece yanlış tesbitlere yol açılmış, hem de Türklerin dinleri-

39 184.

40 190.

nin Müslümanlık olmadığı veya olmaması gerektiği gibi akıl almaz tekliflerin ortaya atılmasına şahid olunmuştur. Bütün bunlar Ehl-i Sünnet'in gündemini korumasını da sağlamıştır.

Dini Araştırmalar Dergisi, bu önemine binaen, Ehl-i Sünnet'in dünü, bugünü ve geleceğini tartışmak, aynı zamanda Ehl-i Sünnet'in teorik yapısının anlaşılmasını sağlamak maksadıyla, elinizdeki bu Ehl-i Sünnet Özel Sayısı'nı okuyucularına sunmaktadır.

Ehl-i Sünnet'in oldukça etraflı bir şekilde incelenmesinin yer aldığı bu sayı, umarız Türk okuyucusu ve Türk aydınının zevkle okuyacağı bir dergi olduğu kadar, arşivlerinde bulundurabilecekleri ölümsüz bir yapıt olacaktır.

Ankara, 17 Kasım 2006